

ARCHETYPY V ČÍNSKEJ KOZMOGÓNII A V *TAO TE T'INGU* ČÍNSKA KOZMOGÓNIA V KONTEXTE ARCHAICKEJ ONTOLÓGIE

TOMÁŠ SZMRECSÁNYI, Katedra etnológie, oddelenie religionistiky FiF UK, Bratislava

SZMRECSÁNYI, T.: Archetypes in Chinese Cosmogony and in *Tao Te Ting*
FILOZOFIA 55, 2000, No 8, p. 632

The point of departure in the author's argumentation is the perception and understanding of the world by the archaic humans, i. e. the metaphorical, archaic, mythical way of thinking. He sees the Greek and Chinese philosophy as deriving from mythical thinking, especially from the cosmogony and cosmology of archaic nations. Together with Yung and Eliade he calls these roots of philosophy archetypes discerned by archaic ontology. It is through these archetypes (e. g. the archetypes of chaos or cosmos) that the representations, metaphors and ideas in human consciousness originate. These "archetypal metaphors" as the external expressions of archetypes may differ in form, but their structure on archetypal level is the same.

Archaický človek svoje chápanie sveta - ako aj chápanie podstaty tohto sveta a jeho vzniku - vyjadroval väčšinou v obrazoch a symboloch. Tento typ **obrazového myslenia** môžeme nazvať aj **archaickým mýtickým myslením**, lebo v archaickom období sa "vedomosti" zachovávali a pretrvávali najmä vo forme mýtov. Konkrétne znalosti a mienenie o kozme môžeme teda identifikovať v kozmogonických a kozmologických mýtoch, ktoré "rozprávajú" o vzniku a usporiadaní sveta buď pomocou neosobných síl či princípov, alebo pomocou nejakého konkrétneho boha (bohov), alebo smrťou a rozkladom praobra. Samozrejme, svetonázorové pohľady pravekých ľudí v rôznych kultúrach sa aj napriek podobnosti niekedy zakladali na rôznych predstavách - napríklad interpretácia vzniku sveta pomocou neosobných dialekticko-protikladných síl, resp. predstavy o stvorení sveta konkrétnym bohom-stvoriteľom alebo tvoriteľom. Riešiť túto problematiku však nie je naším súčasným cieľom.

Ak prenikneme do autentického zmyslu niektorého kozmogonického mýtu, rituálu alebo magickej praktiky, vyjavuje a predostiera sa nám poznanie určitej situácie, aspektu a roviny v kozme, ktoré implikuje istú metafyzickú pozíciu ([4], 9). V kozmogonických mýtoch nachádzame konkrétne znalosti a predstavy archaického človeka o kozme, o vzniku sveta a o jeho usporiadaní. V týchto typoch mýtov nájdeme totožné alebo podobné významové štruktúry motívov a vzťahy medzi nimi, ktoré budú tvoriť obsah "archaickej ontológie". Pod archaickou ontológiou tu budeme rozumieť kozmo-ontologické a onto-kozmologické predstavy archaického človeka, ktoré tlmočí ostatným napríklad aj pomocou kozmogonických a kozmologických mýtov ([1], 174-175).

Princípy archaickej ontológie sa pokúsil formulovať až Mircea Eliade vo svojom diele *Traité d'Histoire des Religions* a niektorými jej aspektami sa zaoberal v knihe *Mýtus o večnom návrate*. Pod termínom "archaická ontológia" Eliade koncipuje problematiku "bytia a reality, ako sa dá vyčítať z chovania človeka v spoločnostiach pred dobou modernou" ([4], 9). Túto dobu Eliade chápe ako etapu ľudských dejín, ktoré

zahrnujú nielen svet všeobecne označovaný za "primitívny", ale aj staré kultúry sveta. Spoločnosti žijúce v týchto pravekých a prehistorických dobách budeme označovať ako "archaické spoločnosti" a v prípade individua budeme hovoriť o "archaickom človeku". Samozrejme, o archaickej ontológii nemôžeme hovoriť ako o metafyzike s vyvinutým pojmovým aparátom, resp. teoretickými koncepciami. Archaickou ontológiou bude všetko to, čo "symboly, mýty a rituály vyjadrujú v rôznych rovinách a prostriedkami sebe vlastnými, komplexný systém súvislých výrokov o najhlbších skutočnostiach vecí, systém, v ktorom je možné uvidieť metafyzickú osnovu" ([4], 9). Ako upozorňuje aj Eliade, bolo by zbytočné v archaických jazykoch hľadať "filozofické termíny". Na druhej strane však napriek absencii filozofických termínov (bytie, nebytie, skutočný, nekonečný, hmotný, duchovný atď.) ich významy sú implicitne prítomné, a to vyjadrené pomocou obrazov opakujúcich sa motívov.

Archaická ontológia je akýmsi kolektívnym obsahom týkajúcim sa "podstaty sveta, bytia a reality" a vyjavuje sa vo vedomí archaického človeka pomocou mýtov, rituálov a iných činností v podobe rôznych motívov, obrazov a symbolov. Tieto vedomé "formulky" sa odovzdávajú tradíciou, rozprávaním mýtov a vykonávaním rituálov. Líšia sa rôznymi vonkajšími aspektami pôsobiace na psychiku archaického človeka i rozdielnosťou jazykov rôznych národov. Táto rôznorodosť motívov je však len formálna, lebo pôvodne tieto mytologické motívy pochádzajú z nevedomia, konkrétne zo štruktúr archetypov.

Archetyp je akási praforma, primárny vzor v nevedomí človeka, na základe ktorého vo vedomí človeka vznikajú určité obsahy predstáv, obrazov a myšlienok. Pritom každý mytologický motív bude mať akýsi svoj vzor - archetyp, a to ani nie tak v individuálnom nevedomí archaického človeka, ale skôr v kolektívnom nevedomí archaických spoločností. Mýtus totiž nie je výtvarom individua, ale produktom kolektívu spoločenstva. Pôvod týchto archetypov ako tradičných útvarov v psychike archaických ľudí siaha ďaleko do predhistorických dôb, keď sa pomocou zmyslových skúseností po celé tisícročia ukladali na úrovni nevedomia.

Archetypy nie sú určené obsahovo, ale iba štruktúrou významu. Obsahovo určený bude archetyp len vtedy, ak sa naplní vedomie, a to materiálom skúsenosti a predstáv - v prípade archaického človeka teda obrazom. Archetyp osebe je "prázdny formálny živel" a a priori daná možnosť formy predstavovania ([6], 93).

Keďže myslenie archaického človeka je obrazové, a nie diferencované, obrazy a motívy sa zjavujú bez "vedomé myslenia" a preto ani neexistuje ostrá hranica medzi nevedomím a vedomím. Čím viac sa vedomie diferencuje a reintegruje, tým viac sa stráca vzťah a kontakt s "koreňmi", archetypmi ([6], 172). Oddelenie vedomia a nevedomia bude totiž hrať dôležitú úlohu aj pri vzniku duálneho typu racionálneho myslenia a podľa všetkého sa prvýkrát prejavovalo v dobe etizácie, kedy sa vnútorné protiklady jedného obrazu (napríklad boha) rozpadali, čo mohlo vyvolať aj efekt morálnej dvojznačnosti a paradoxnosti bohov. Tento proces reintegrácie vedomia sa ešte viac zvýraznil a zosilnil v dobe vzniku filozofie a do značnej miery prispel k "odsunu" **mytologického myslenia** do úzadia a k tomu, že **racionálno-abstraktné myslenie** získalo väčšiu dominanciu.

Keďže archetypy pochádzajú z kolektívneho nevedomia, budú platiť univerzálne na celom svete. Kolektívne nevedomie sa nevyvíja individuálne, ale sa dedí. Je akousi základnou kolektívnou duševnou vrstvou a platí všade a u všetkých ľudí rovnako ([24], 164). Pozostáva z preexistujúcich foriem, archetypov, ktoré sa až sekundárne môžu stať vedomými a dať obsahom vedomia pevné vymedzené formy ([6], 54). "Archetyp predstavuje podstatne nevedomý obsah, ktorý sa mení tým, že sa stáva predmetom uvedomovania a vnímania, a to v zmysle toho-ktorého individuálneho vedomia, v ktorom sa vynára." ([6], 14-15) Ak sa archetypy prejavujú vo vedomí, už nehovoríme o archetypoch, ale o archetypálnych obrazoch alebo o motívoch. Motívy budú potom historicky vyvinuté alebo vypracované formy, ktoré vykazujú už určitý posudzujúci a hodnotiaci vplyv vedomého spracovania.

Eliade chápe "archetyp" v inom význame. "Kozmogonický mýtus napr. pre Polynézanov slúži ako archetypálny model všetkých 'Stvorení', nech sa odohrávajú v ktorejkoľvek rovine, biologickej, psychologickej alebo duchovnej. Načúvať recitácii o zrodení sveta znamená stať sa súčasníkom kozmogónie, tvoriaceho aktu par excellence." ([4], 59) Podľa Eliadeho teda archetyp "stvorenia sveta" je akýmsi modelom, podľa ktorého "tradičné spoločnosti" znovuprežívali v rituáloch stvorenie sveta, a to z rozličných dôvodov. Archetyp u neho vystupuje ako samostatný "kozmogonický mýtus". Pre nás však archetyp bude štruktúrou, ktorá platí univerzálne na celom svete, nielen pre určité národy. Napríklad v rámci motívu stvorenia sveta budeme môcť identifikovať viacero archetypov, ktoré sú možnosťami na vytvorenie obrazov. Treba ešte raz upozorniť, že pre archaického človeka budú mať význam v podstate len vzťahy alebo súbor archetypov, nie samotné archetypy, lebo tie nemajú samy osebe žiadny význam. Na druhej strane ani samotný archetyp nebude celkom monadologický - ako napríklad u Junga či Eliadeho -, jeho obrazový charakter mu totiž zaručuje viacsieťový význam i "v ňom samom". Archetypy sa môžu spájať, vzájomne prestupovať a vytvárať archetypálne komplexy. Tieto vyššie obsahové jednotky tak môžu nadobúdať aj viacvýznamové vrstvy a tak vytvárať sieť archetypov archaickej ontológie, ktoré, ak sa prejavujú vo vedomí ako obrazy, už nebudú archetypmi, ale archetypálnymi obrazmi alebo archetypálnymi predstavami. Tie už nebudú platiť univerzálne, lebo ich proces vzniku závisí od mnohých vonkajších činiteľov. Preto sa v rôznych kozmogonických mýtoch stretávame s rôznymi motívmi povedzme archetypu *chaosu*, napríklad v egyptských kozmogóniach sú to napr. "pravody", u škandinávskych germánov "zívajúca priepasť", u orfikov zasa "pranoc v podobe čierneho vtáka".

V odborných kruhoch sa už dávno diskutuje o tom, či sú archetypy vrodené "idey", alebo sa zachovávali len vďaka vedomej a nevedomej kolektívnej pamäti pomocou mýtov, rituálov, tradície atď. Na to však podľa nás môže dať poslednú odpoveď až genetika alebo neurológia. Nech to však bude tak či onak, miesto archetypov vo vedomí človeka (tak archaického, ako aj moderného) je nepopierateľné.

Za predmet archaickej ontológie budeme považovať tieto okruhy kozmogonických mýtov, ktoré sú v určitom zmysle obrazmi archetypálnych komplexov (rôzne druhy archetypálnych komplexov budeme písať kurzívou a budeme ich označovať paragrafom a príslušným veľkým písmenom, pozn. autora): *vznik sveta (kozmogónia) z prvotného primordiálneho prvopočiatku* (archetyp *chaosu* ako *jednoty protikladov* - **C.O.bb** -

symbol "bb" znamená to, že protiklady sú zrušené a v stave skrytosti) v "onom prvotnom čase" (IN ILLO TEMPORE) [SA]; v rámci procesu vývoja kozmu usporiadanie sveta do systému protikladov (časť kozmológie a archetyp kozmu ako jednoty protikladov - C.O.aa - symbol "aa" znamená to, že protiklady sú v stave odhalenosti) a aktualizácia času pomocou pohybu a zmien v tomto štrukturalizovanom univerze [SB]; rôzne druhy cyklických procesov a pohybov chaotických a štruktúrnych "stavov" [SC]; vytváranie opozičných protikladných síl, princípov, pólov či živlov (ktoré môžu mať bipolárnu ("D1"), multipolárnu ("D2"), komplementárnu ("D3") povahu, a jednota protikladov - coincidentia oppositorum ("C.O."), ako sú napríklad "svetlo-tma", "ohneň-voda", "nebo-zem", "nebo-podsvetie", "život-smrť", "žena-muž" atď. [SS]; ukončenie kozmického cyklu návratom do prvotného chaoticko-primordiálneho prázdku (časť eschatológie) [SE].

Mytologické predstavy podobne ako každý kultúrnospoločenský jav podliehajú prirodzenému vývoju v priestore a čase ([8], 233-234). Archaická kozmogónia, ktorá obsahuje množstvo motívov, sa neskôr totiž pretransformovala aj na pojmové myslenie, konkrétne napríklad na filozofie v Grécku; v Číne zasa obrazovo-ideografické predstavy nadobudli špekulatívno-filozofický charakter. V týchto rozličných a navzájom tak ďalekých kultúrach, medzi ktorými neexistuje žiadny historický ani fyzický kontakt, budeme podobné archaické motívy nazývať archetypálnymi obrazmi. V prípade Číny nemôžeme hovoriť o prechode od obrazu k pojmu, lebo na rozdiel napríklad od indoeurópskych kmeňov - kde sa vytvorilo aj lineárne písané fonetické písmo charakteristické pre pojmové myslenie - v Číne obrazovoideografické písmo nezaniklo a ďalej sa používalo vo filozofických, básnických a iných intelektuálnych dielach.

Bolo dôležité najprv určiť hranice a možnosti archaickej ontológie, aby sme mohli ukázať, že filozofická náuka o kozme, bytí a podstate nielenže vyrástla z archaickej ontológie, ale dá sa povedať, že ju úplne absorbovala. Samozrejme, tento prechod od "obrazu" k "pojmu" v prípade Grécka umožnil ľuďom vyjadrovať sa pomocou abstraktných myšlienok. Tak nastali aj isté zmeny a vznikli variácie, na ktoré by sme chceli tiež poukázať. Tieto rozdiely však nie sú až také veľké, aby sme nemohli pokladať obidva typy myslenia za rovnocenné. Skôr by sme mohli povedať, že pokiaľ grécke pojmové myslenie na jednej strane prinieslo istý pokrok v chápaní sveta a rozvíjalo logické a špekulatívne myslenie, na druhej strane ochudobnilo tento typ myslenia v komplexnom vyjadrovaní celku. Mýtický motív či obraz je totiž často oveľa zmyslupľnejší a bohatší na význam ako "jeho" statický, znehybnený pojmový variant, keďže dialekticko-dynamická realita vyjadrovaná statickými pojmami sa znehybňuje.

Druhým našim krokom bude sledovať a určiť archaickú ontológiu, archetypy a ich obrazy či motívy najprv v čínskom taoizme a potom v ranej gréckej filozofii. V tejto kapitole sa budeme zaoberať zatiaľ len skúmaním kozmogonických motívov v čínskej mytológii a v ďalšej kapitole ich archetypmi v taoizme, konkrétne v Lao'c - ovom diele *Tao Te t'ing*. Najprv sa však pozrime na to, ako opisuje vznik kozmu čínska kozmogónia, a pre názornosť si všimnime aj jednotlivé paralelné motívy zo škandinávsko-germánskej kozmogónie, ktorú sme si vybrali ako základný typ "svetovej" kozmogónie. Jej rôzne časti a varianty nájdeme hlavne v dielach islandského kňaza Snorriho Sturlusona, ktorý v 13. storočí po Kr. napísal podľa ústnej tradície *Mladšiu Eddu* (prozaickú), a v

Piesňach Staršej Eddy, ktorá bola zapísaná v 12. až 13. storočí neznámymi anonymnými kresťanskými mníchmi.

Čínska mytológia opisuje počiatkový stav kozmu v IN ILLO TEMPORE ako veľké temné vajce, ktoré sa vytvorilo a uhnietilo z jin-jangových protikladných "momentov" energie Univerza (Te) v procese ich prúdenia ([12], 6). Vajce je veľmi rozšíreným motívom chaosu na celom svete. Na jednej strane vyjadruje miešaný stav prvkov a na druhej strane aj akúsi nekonečnú prázdnotu /§Aa5,C.O.bb/, keďže je tento motív analogický tak motívu bezmedznej priepasti /§Aa1,C.O.bb/, ako aj motívu praoceánu /§Aa2,C.O.bb/ alebo pranoci /§Aa4,C.O.bb/. Tieto motívy sa chápu ako uzavreté systémy, preto symbolizujú Jedno a jednotu protikladných prvkov. Je to jednoznačné najmä v prípade vajca, lebo svojou škrupinou znázorňuje konečnosť, vymedzenosť a limitovanosť priestoru navonok, ktorá vzišla z nekonečna, ale dovnútra práve preto naďalej symbolizuje nekonečnosť a svojím tvarom a obsahom (jednota protikladov) aj dokonalosť.

Severná germánska (škandinávská) kozmogónia znázorňuje "primordium" v IN ILLO TEMPORE ako veľkú priepasť - *Ginnungagap*, ktorá podľa etymológie znamená "magickú priepasť", "zejúcu priepasť". Keďže je bezmedzná, implicitne vyjadruje aj nekonečnú prázdnotu. Na juh od priepasti sa rozprestiera zem páľavy - *Múspellsheim*, svet svetla, horúčavy a ohňa. Oproti nemu na sever od priepasti je svet tmy, chladu a ľadu (vody) - *Niflheim*, z ktorého vytekajú rieky pod menom *Élívágy* ([15], 50). Ako vidíme, priepasť spája všetky protiklady v jednote a vytvára takto uzavretý systém protikladov. Ďalej na jednej strane symbolizuje prázdnotu, ničotu a na druhej plnosť protikladov, primordiálny stav. /§Aa1 - Archetyp prvotného primordiálneho stavu a ako motív bezmedzná priepasť bude "a1", kde sú všetky protiklady v jednote a v stave skrytosti - C.O.bb/.

Vo vajci vznikol praobor Pchan-ku a podľa všetkého práve z tých protikladných prvkov energie Te, ktorú obsahovalo v sebe toto pravajce ako skrytú jednotu protikladov ([12], 6). Preto môžeme chápať praobra Pchan-kua ako jednotu protikladných prvkov. (Podobne vznikol aj podľa germánskej mytológie po interakcii protikladných prvkov ohňa a vody, svetla a tmy aj praobor Ymir v priepasti ([15], 53)). Význam archetypu premeny chaosu na kozmos v tomto prípade predstavuje prechod od "prázdnoty" ku "konkrétnej veci". Androgyn Ymir ako jednotu protikladov stelesňuje celý svet, a to na jednej strane ako motív archetypu *chaosu* a na druhej strane ako archetyp *kozmu*. /§Aa3,C.O.bb i §Bb3,C.O.aa, kde motív "androgyn" označuje skratka - "a3" a "b3"/

Vo vajci bolo horúco, dusno a tma a po narodení Pchan-ku svojou silou bipolárne roztlačil zvnútra tento zárodok - vajce aj na zviditeľnené protiklady, ktoré však nie sú nezlučiteľnými substančnými protikladmi, ale len protikladnými prúdmi (konzistenciami) tej istej podstaty - energie. Čisté a ľahké prvky - JANG - sa vzniesli hore a vytvorili Nebo, kalné a ťažké prvky - JIN - klesli dole a tak vytvorili Zem ([12], 6). Podobný systém protikladov nájdeme aj v škandinávskej predstave prvotnej priepasti, kde oheň-voda, svetlo-tma, zima-teplo, plamene-ľad sú bipolárne, keďže sa navzájom dopĺňajú a navzájom dialekticky prechádzajú do seba. Práve z tejto interakcie bipolárnych protikladných prvkov vzniká androgýnna bytosť Ymir. Ľadový *Niflheim* sa nachádza na severe a ako *Hell* (podsvetie) aj dole. *Múspellsheim* ako krajina ohňa

a svetla sa nachádza na juhu a z neho vylietajúce iskry sa stanú nebeskými telesami. Preto môžeme *Múspellheim* vidieť oproti *Niflheimu* hore ([15], 50).

Pchan-ku rozdelil Nebo a Zem tak, že Nebo vyzdvihol hore a postavil sa doprostred, aby sa už Zem s Nebom nestretli a nenastal znovu chaos. Tak, ako rástli Nebo a Zem, rástol aj Pchan-ku a podobal sa na vysoký stĺp, čo môžeme chápať ako AXIS MUNDI ([12], 6). (*Niflheim* a *Múspellheim* takisto rástli aj keď sa to začalo ešte pred vznikom Ymira - a praobor Ymir bol tiež čoraz väčší a podobne ako Pchan-ku aj on stál uprostred *Ginnungapu* a aj jeho môžeme chápať ako AXIS MUNDI ([16], 90; [15], 50).)

Keď Pchan-ku zomrel, z jeho tela vznikol svet: z očí Slnko a Mesiac ako oči oblohy sveta, z vlasov vysoké hory štyroch svetových strán, z čela vrch Pu-čou - aby sa náhodou Nebo a Zem znovu nespojili, hlava sa premenila na posvätnú skalú, chlpy na stromy a trávnu, slzy na rieky Chuang-che a Jang-c', hlas na hrom, dych na vietor a pohľad na blesk /§Bb3,C.O.aa/ ([12], 6). Ako vidíme, smrť a rozklad praobra znamená stvorenie sveta, a teda aj zrod z rozkladu jednoty chaosu metamorfózou, lebo protikladné prvky sa z jednej štruktúry celku uvoľnili, aby súčasne a následne vytvorili nové formy a obsahy bytia /§Aa3/ . Zabitie Ymira ostatnými bohmi a jeho rozsekanie symbolizuje takisto stvorenie a vznik sveta, lebo z jeho tela vznikli rôzne časti sveta: z kostí skaly, z tela zem, z krvi more, z lebky nebo atď. Rozkúskovanie jeho tela znamená záruku existencie sveta, lebo oddelením protikladov od seba sa poruší a v konečnom dôsledku i rozpadne prvopočiatková jednota ([7], 150; [15], 55).

Pchan-ku symbolizuje "počiatok" hmotného sveta a foriem jeho života, keďže je aj predkom vodných, pozemských a vzdušných bytostí. Je jednotou protikladov Jin-Jang, jednotou ženského a mužského princípu /§Aa3,C.O.bb/ ([12], 6). (Ymir je aj "počiatkom" sveta a života, od neho pochádza pokolenie obrov, trpaslíkov a ľudí. Keďže samooplodnením zrodil ďalších obrov, môžeme ho chápať ako androgýna, ktorý obsahuje v sebe mužský a ženský princíp ([13], 40-41).)

Archetypálne obrazy v Tao Te t'ingu. Veľký záujem o pôvod a vznik sveta prejavovali Lao c' a taoisti, ktorí čerpali z archaických mytologických tradícií, o čom by mohli svedčiť aj také termíny ako *chun-tchun* ([5], 81-89), *tao*, *jin-jang* atď. ([2], 28). O starobylosti kozmogonických predstáv v knihe *Tao te t'ing* hovorí okrem iného aj predstava o štruktúre a vývoji kozmu, ktorej paralely možno nájsť aj čínskej mytológii. Celý čínsky paradigmatický systém je založený na polarite, bipolarite až multipolarite, na striedaní a večnom "návrate" (presnejšie na večnej reinkarnácii energie Te do stále inej formy, lebo nikdy nejde o návrat do totožnosti), cyklickosti, protikladnosti a coincidentia oppositorum. Symbolika polarity sa dá doložiť napríklad v ikonografii bronzov obdobia Šang (1766-1122 pred n.l.), ale už aj na rituálnych hlinených nádobách kultúry Jang-šao, existujúcej v severozápadnej Číne v povodí rieky Wej v 5.-4. tisícročí pred n.l. Niektoré ich ornamenty majú podobu jednak vírov čierno-červených protikladných vlín a jednak rôznych variácií svastiky, "hákového kríža" ([8], 74). Polaritu nájdeme aj v zostave osád kultúry Jang-šao pozostávajúcich z nepravidelných kombinácií obydli s kruhovým a štvorcovým pôdorysom v rámci jedného spoločného rodového celku - osady. Základné protiklady jin-jang, ktoré používa Lao-c', sú na týchto

archaických predmetoch vyobrazené tak, že napríklad sova alebo iný symbol temnoty má "slniečne oči" a naopak symboly svetla majú znak "nočný" ([2], 26).

Protiklad mužského a ženského princípu, ktorý je tiež obsiahnutý v opozícii jin-jang, nachádzame aj v čínskych archaických rituáloch. Medzi kozmickými rítmi, ovládanými vzájomným pôsobením jin-jang, a medzi navzájom sa dopĺňujúcimi aktivitami dvoch pohlaví existuje dokonalá symetria, lebo všetko, čo je "jin", má povahu ženskú a všetko, čo je "jang", má povahu mužskú, pričom rituálny protiklad ženského a mužského pohlavia vyjadruje apriórny protiklad a striedanie dvoch kozmických protikladov jin-jang. Pri kolektívnych oslavách jari a jesene sa navzájom provokujú dva tábory - žien a mužov. Chlapci volajú a dievčatá odpovedajú, pričom stoja proti sebe ako tieň a svetlo. Tieto oslavy trvali deň a noc a zahrnovali aj sexuálne rituály. Končili sa premiešaním týchto dvoch táborov, čím sa znázorňoval a napodobňoval chaos a hierogamia, ktorá symbolizuje spojenie protikladov a prekonanie polarít. Dvojice, ktoré počali nový život, boli potom v osade rituálne uznané za manželov. V predhistorickej Číne iný spôsob uzatvárania sobášov neexistoval ([14], 67-75). Hierogamia ľudí je napodobnením prvotného stavu, ktorý okrem iného bol stavom dokonalosti s nekonečným potenciálom - cez tieto rituály mohli ich účastníci iniciovať podobne ako príroda nové zrody a načerpať silu a energiu na ďalšiu časť roka.

Lao-c' vo svojich úvahách o počiatku sveta nadväzuje na kozmogonický mýtus. Jeho rozprávanie o počiatku sveta sa začína "chaotickým celkom", ktorý je porovnateľný s prvotným vajcom. Tento "chaotický celok" Lao-c' pomenúva Cestou (Tao), ktorá bude ústredným pojmom taoistickej filozofie. V čínskom ideograme Tao znamená "cestu", "postup", ale tieto termíny nevystihujú jeho pôvodný a skutočný zmysel. Podľa etymológie termínu sa Tao v čínštine ako znak skladá z dvoch častí: "hlava ako schránka ideotvornej projekcie" a "postupovanie určitým smerom s medzizastávkami". Lenže ani pomocou etymológie sa Tao nedá presne definovať, o čom hovorí aj sám Lao-c' v prvej kapitole *Tao Te t'ing*: "Cesta Tao, schopná byť Cestou Tao, je klamlivo večne tou istou Cestou." ([9], 1 kap.) Lao-c' v rámci čínskeho svetonázorového videnia tak filozoficky vyjadruje, že "to" nie je trvalý stav, ale večne meniaci sa a stavovo nedefinovateľný živý proces protikladov.

Nevysloviteľný charakter Tao spočíva v tom, že je neopísateľné slovami, lebo to by už znamenalo vypovedať niečo konkrétne o ňom, a tak by už bolo vo svojej funkcii obmedzené a ohraničené. Pomenovať alebo definovať niečo znamená dať mu formu a určiť hranice jeho bytia a pôsobenia. My pomenujeme niečo podľa toho, ako tomu rozumieme, a až potom nasleduje pojem pojmu. V čínskom jazyku rozlišujeme dva znaky (výrazy) pre meno: "ming" - znamená pomenovanie obsahu veci; "c" - znamená ideogram, znak, slovo vo význame "označenie", "názov", a preto výraz "c" bude obrazová či ideová forma, ktorú tento obsah nadobudne ([10], 65). Lao-c' medzi týmito termínmi presne rozlišuje, a preto píše v Tao v 25. kapitole: "Neviem toho pomenovanie, a preto to označujem znakom" Cesta." ([9], 25. kap.) Keďže nevie pomenovať, nevie definovať, nevie mu dať ani "ming", ale pomocou "c" len označuje "proces premien a interakciu protikladných pólov energie Univerza - Te" ako Tao čiže Cesta premien. O Tao, ktorému sa nedá pripísať nič konkrétne, sa dá hovoriť v istom zmysle teda ako o "Non-existencii" alebo "Nebytí", i keď treba mať na zreteli to, že absolútne nebytie

v čínskych predstavách existuje len teoreticky, pretože energia sa neustále Cestou Tao reinkarnuje a vytvára nové formy a obsahy. Pomenovať sa dajú len existujúce (empirické aj duchovné) jednotliviny, to, čo má rozmer, tvar a určitosť. Túto taoistickú koncepciu "bezmenovosti", "nepomenovateľnosti" a "pomenovateľnosti" v súvislosti s Non-existenciou a Existenciou (prítom v čínskom taoizme ide o komplementárnu Jednotu Univerza, kde protiklady jin-jang, časopriestorové Nebytie-Bytie vytvárajú organickú Jednotu) nachádzame aj v archaických mýtoch, podľa ktorých viditeľný svet začína existovať až vtedy, keď veci dostanú svoje meno. V našom chápaní ide o to, že veci získavajú tvary a formy, ktoré sú pomenovateľné. V mytologickom svete objekty získavajú konkrétnu formu len vtedy, ak sú vyjadrené slovom. Napríklad v jednom egyptskom variante stvorenia sveta (Hermopolis) boh Thovt stvorí svet slovom. Podobne je to aj v Biblii, kde Boh stvorí svet tiež slovom, alebo aj v škandinávskej mytológii, kde bohovia dávajú veciam mená, a teda aj skutočnú existenciu ([16], 92). Ak sa vrátíme do Číny, tam túto koncepciu vzniku sveta z nebytia pomocou procesu pomenovania (pomenovať = zviditeľniť ideograficky obraznou formou) využíva aj Lao-c' v traktáte *Tao Te t'ing*. "Už na počiatku Neba a Zeme, keď ešte nebolo nič pomenovateľné, bola Matkou Roditeľkou desaťtisícov možných pomenovateľností." ([9], 1 kap.) Treba však poznamenať, že v taoistických predstavách Tao a ani stvorenie - proces pomenovania - nie je spojený s nijakou personifikovanou podobou transcendentného Subjektu ani sa nechápe jednostranne v časovej linearite.

Non-existencia či nebytie neznamená pre taoistov neexistenciu, absolútne nesúčno alebo ničotu v našom tradičnom chápaní, ale stav predtým, ako nebytie vojde do svojho empiricky poznateľného bytia. Veci vznikajú z non-existencie a vstupujú do konkrétnej reality. Tento vstup do reality - diferenciácia jednotlivín z masy mnohosti - je práve proces pomenovania, čo by sa dalo chápať aj ako emanácia Tao zo stavu časopriestorového nebytia do stavu konkrétnych existencií. Cesta energie Te (Tao) je teda nepomenovateľným neurčitým prvopočiatkom i základom - podstatou kozmu /§A,C.O.bb/. Už od večnosti keď ešte nebolo "nič pomenovateľné", bola zdrojom "možných vecí", lebo ich obsahovala v sebe ako potencialitu. "Cesta Tao je tou najtajupľnejšou zásobárňou desaťtisícov vecí všehotvorstva..." ([9], 62 kap.). Cesta Tao je prvopočiatkom tých počiatkov, z ktorých vznikajú veci a súčasne celý svet. "To oboje povstáva súčasne a líši sa len v rozdielnosti pomenovania. To, čo je tomu spoločné, to nazývam: Počiatok. Prvopočiatok všetkých počiatkov, východzia brána tajupľnej plodivosti." ([9], 1 kap.) Rozdielnosť medzi bytím a nebytím podľa tejto pasáže teda spočíva práve v rozdielnosti pomenovania, totiž v možnosti a nemožnosti pomenovať "niečo" (dať tomu konkrétny obraz - znak). Tieto dva stavy (bytie a nebytie) majú spoločný základ - prvopočiatok, teda Tao, ktoré však, ako sa dozvedáme z Lao-c'-ových slov, trvá aj po vzniku sveta. Ide teda o súčasnú existenciu časopriestorového bytia a nebytia a o ich vzájomné dialektické premeny a prechody.

Cesta Tao ako neurčitý základ - prvopočiatok zodpovedá mýtckej koncepcii "prvotného chaotického stavu časopriestoru v podobe vajca", kde sú už vo vymedzenom priestore na počiatku svojej časovej "cyklickosti" všetky veci zmiešané a sú neurčité, nediferencované; sú teda aj archetypom *chaosu*. O principiálnej totožnosti Tao s *chaosom* archaickej ontológie svedčia fragmenty kozmogónie v *Tao Te t'ing*. Tao ako absolútna

jednotnosť ruší v sebe všetky protiklady (protipóly). Až v časopriestorovej existencii vzniká mnohotvárnosť jednotlivín a javov. Tento svet viditeľných "desaťtisícok vecí" nazýva Lao-c' termínom "podnebesie" (TCHIEN - SIA) a v rámci neho existencia jednej veci predpokladá alebo vytvára svoj protiklad (napríklad pekné - škaredé). "Bytie a Nebytie sa navzájom rodí, ťažké a ľahké sa navzájom tvorí, dlhé a krátke sa navzájom porovnávajú..." ([9], 2. kap.) Keďže vo svete existuje veľa rôznych vecí, existuje aj veľa protikladov. Tieto protiklady sú však relatívne, lebo existujú len z hľadiska človeka, t.j. z vnútorného pohľadu na svet. Relatívnosť protikladov je ďalej možná práve preto, že existujú reálne, pričom A obsahuje v sebe svoj protiklad B a zároveň aj B obsahuje v sebe A. Z absolútneho hľadiska však podľa Lao-c' tieto protiklady neexistujú skutočne, ale sú len relatívne, lebo v rámci celku - Tao je Jednota/Totalita - sa tieto protiklady dopĺňajú a navzájom rušia. "Otupuje ich vyhrotenosť, rozmotáva ich zauzlenosť, zmierňuje ich prežiarenosť, stotožňuje sa s ich "prašným svetom"." ([9], 4. kap.) Výraz "rozmotáva ich zauzlenosť" sa vzťahuje na emanáciu Tao do bytia, lebo pri vzniku sveta sa chaotickosť a prepletenosť vecí premení na systém protikladov, na poriadok v empiricky vnímateľnom časopriestorovom svete (hore-dole, svetlo-tma, oheň-voda atď.), ale zároveň sa ja "stotožňuje s ich prašným svetom", lebo Cesta energie Te (Tao) je súčasťou sveta ako celku konkrétnych a ohraničených vecí v priestore a čase. Napríklad pasáž: "Cesta Tao všade prúdiaca je vo všetkom potrebná..." ([9], 4. kap.) alebo "... je Ňou všetko presiaknuté, akoby bola skutočne bytím toho!" ([9], 4. kap.) svedčia o tom, že Tao je základom i podstatou sveta, bez ktorej by nemohlo existovať nič.

Tao ako najvyššie dobro Lao-c' prirovnáva k vode, ktorá je tiež pre ľudí nevyhnutná a užitočná pre všetky veci, aj keď sa o to sama "nesnaží", "nezápasí" ([9], 8. kap.). Toto prirovnanie Tao k vode vystihuje najvyššiu podstatu ako pasívny princíp. Voda sa nachádza aj na najnižších miestach, podobne ako Tao sa prejavuje v empirickom svete, teda vo veciach a živých bytostiach, ktoré sú v dôsledku svojej určitosti a konkrétnosti obmedzené, a teda nedokonalé. Nedokonalé bude totiž všetko určité, lebo už bude ohraničené. Z toho vyplýva, že všetko ohraničené bude konečné, a čo je konečné, to je aj pominuteľné. Túto nedokonalosť a "nízkosť" empirického sveta sa snažil Lao-c' vyjadriť metaforou "prašný svet". Voda je aj symbolom večnej nemenlivosti, stálosti, ale zároveň aj menlivosti, keďže je schopná priberať rôzne formy. Voda ďalej symbolizuje neustálu plynulosť, prichádzajúci a odchádzajúci princíp, čo sa hodí aj na Tao (Cesta energie Te), ktoré prechádza z časopriestorového nebytia do bytia i opačne z časopriestorového bytia do nebytia.

O vzájomnom zrode časopriestorového bytia a nebytia hovorí Lao-c' v už spomínanej druhej kapitole *Tao Te t'ing*: "Bytie a Nebytie sa navzájom rodí..." ([9], 2. kap.) Autor pritom pôvod a vznik sveta pripisuje procesu pomenovania, diferenciácii jednotlivých existencií z nadčasopriestorovej energie Te - ktorá ako čistá Energia vždy je a nikdy nemôže byť, inými slovami povedané z non-existencie. Ide o štruktúru (nehybnosť) i proces (hybnosť) Univerza zároveň, lebo štruktúra sa mení na proces (s) pomenovaním. Podľa taoistickej filozofie sa však bytie zároveň aj vracia do stavu nebytia, preto by sa v istom zmysle dalo hovoriť o cyklickosti. Nie je to však cyklickosť dvoch osamostatnených princípov, pričom by po prechode nebytia do bytia nebytie prestalo byť, ale cyklicko-organické prúdenie kolobehu jedného do druhého, kde sa súčasná

existencia časopriestorového bytia a nebytia nenarušuje. Súčasne s vecami je aj Tao energie Te neustále prítomné, a to dvoma spôsobmi. Je akoby v pozadí v stave skrytosti, ale zároveň je aj súčasťou sveta.

Čínske myslenie tak ako "každé" archaické mýtické myslenie zahŕňa v sebe schému analógie a totožnosti makrokozmu a mikrokozmu nielen vo forme spoločenskej (spoločenstvo rituálmi napodobňuje prvotný čas IN ILLO TEMPORE, stvorenie sveta), ale aj vo forme antropomorfnej. Čínska mytológia a všeobecne archaická ontológia napríklad stotožňuje svet s antropomorfou bytosťou (Pchan-ku) ([11], 237). Podobne aj taoizmus využíva analógiu medzi Taom a Mudrcom, ktorý nasleduje Cestu Tao. Preto by sme mohli chápať pasáž zo siedmej kapitoly ako prejav a charakteristiku samotného Tao: "A tak aj naozajstný Človek, tým že seba stavia do pozadia, práve tým sa dostáva do popredia, tým že seba stavia bokom, práve tým tu neustále je." ([9], 7. kap.) Táto analógia Mudrca s Tao sa v istom zmysle viaže aj na analógiu medzi Tao a vodou, kde sa tiež hovorí o pasivite "vody", ktorá je však napriek tomu užitočná. "Voda je dobrá a užitočná pre desaťtisíce vecí, hoci o ne nezápasí." ([9], 8. kap.) Ako vidíme, Tao stojí v pozadí a bokom (lebo je tu existencia), ale súčasne je v popredí, lebo sa neustále prejavuje vo veciach a je pre ich existenciu nevyhnutné.

Z tohto hľadiska sú dve možné chápania Tao: po prvé, Tao ako pôvodný Chaos (Čistá energia Te), lebo z hľadiska stavu skrytosti sa veci vracajú do tohto stavu - do stavu neurčitosti, kde neexistujú javové protiklady a všetko je premiešané a zlúčené. Po druhé, Tao ako absolútna Jednota (stav i živý proces zároveň) zahŕňa v sebe aj viditeľný - empirický svet, preto sa protiklady navzájom dopĺňajú a vytvárajú jednotu. Najzákladnejšie protiklady - nebytie a bytie - sa práve z tohto hľadiska komplementarizujú a vytvárajú nábojovú jednotu protikladov - coincidentia oppositorum. Symbolický princíp jednoty protikladov môžeme nájsť v archaickej ontológii napríklad aj v obraze "priepasti" (Ginnungagap), "Vajca", "Praobra-androgýna" (Ymir, Pchan-ku, Puruša), "Praobludy" (Tiamát), "Kozmického stromu" (Yggdrasil). Kozmický strom spája dva základné protiklady ako AXIS MUNDI, totiž v korune sedí orol (princíp nebies, slnka a svetla) a medzi koreňmi prebýva had (princíp podsvetia, tmy) ([15], 67).

Tao ako procesualita je večné - lebo amorfná substancia je neustále iná - a nemá konkrétny začiatok ani koniec. Je prvopočiatkom, ale zároveň pôsobí neustále a jeho energia je zdrojom neustále sa rodiačich vecí vo svete. Veci však vznikajú, ale aj zaniikajú, presnejšie časopriestorové bytie prechádza naspäť do stavu nebytia. "V neustálych zvratoch je pohyb Cesty Tao a poddajnosť je jej funkciou. Tým sa v Podnebesí desaťtisíce vecí rodia v svoje bytia a z bytí v nebytia." ([9], 40. kap.) Túto cyklickosť vyjadruje ďalej aj 14. kapitola, kde sa tiež hovorí o tom, že Tao (Nebytie, kde Bytie je v stave skrytosti) prechádza do vecí (Bytie, kde Nebytie je v stave skrytosti), ale potom sa znovu reinkarnuje v pôvodné, totiž veci sa vrátia naspäť do Nebytia. "Vždy znovu a znovu sa prinavracajúca v nebytie. V to, čomu sa hovorí "beztvará tvárnosť tvarov". V tie podoby vecí, o ktorých sa dá povedať, že sú absolútne rozplynuté." ([9], 14 kap.) Z tejto pasáže jasne vyplýva, že číra energia Cesty Tao je stavom "chaotickým", čo vystihuje najmä výraz "beztvará tvárnosť tvarov", lebo v tomto štádiu sú veci absolútne rozplynuté a bez konkrétnych tvarov a foriem.

Ako sme už uviedli, Tao je nekonečné, o čom nás presviedča ďalšia pasáž *Tao Te t'ing*: "Kráčáš tomu v ústrety a nedovídiš toho hlavu, sleduješ to zozadu a nedovídiš toho ukončenie." ([9], 14. kap.) V tomto obraze by sme mohli vidieť opis cyklickej nekonečnosti. Tento obraz nám veľmi pripomína podobný mýtický obraz stočeného hada - Uroboros - ktorý hryzie do vlastného chvosta a je obrazom spojenia krajných koncov. Tento symbolizuje nekonečnosť, prvopočiatočnú úplnosť a dokonalosť. Dokonalosť preto, lebo hlava a chvost sú dva základné protiklady a sú spojené, takže vytvárajú "coincidentia oppositorum". Tento mýtický motív Urobora v archaickej ontológii znamená teda chaos v jednote /§Aa6,C.O.bb/. Treba ešte poznamenať, že had v mýtoch symbolizuje chaos, beztvornosť, temnotu, lebo prebýva v podsvetí alebo hĺbinách oceánu a je hrozbou pre kozmický poriadok. Na druhej strane však had symbolizuje okrem temnoty a vody aj svetlo v Rgvéde je napríklad zapáľovaný oheň opisovaný ako "bez nohy a hlavy skrývajúci oba konce", presne ako Uroboros. Keď sa vychádzajúce slnko "zbavuje noci", pripomína hada, ktorý zvlieka svoju kožu ([3], 72-73). V čínskych mýtoch je drak výlučne pozitívny symbol, je to princíp svetla a jang. Drak je tvorivý prvok, sídli v oblakoch a pomáha procesu života, a nie zániku. Aj preto sa stal drak symbolom čínskeho cisára. Preto sa dá o Uroborovi povedať, že symbolizuje chaos a spojenie základných protikladov v jednote, teda aj ich zrušenie presne v tom význame ako Tao. Je však otázne, čo Lao-c' využíval tento archaický motív vo svojom diele vedome alebo intuitívne, bez toho, že by si uvedomoval archaickosť tohto obrazu. Jedno je však isté, a to bez ohľadu na spôsob využitia, že Uroborosa a "citovaná" pasáž *Tao Te t'ing*-u majú spoločné archaické motívy, ktoré pramenia v archaickej ontológii všade na svete. V Lao-c'-ovom myslení potom tieto motívy nachádzajú svoju realizáciu ako základné čínske archetypálne obrazy.

Lao-c' sa snaží v 25. kapitole aspoň čiastočne uchopiť (C) a pomenovať (MING) Tao a charakterizuje ho ako obrovské, a preto rozpínavé. Čo je rozpínavé, je nekonečné, a preto aj nekonečne vzdialené. Lenže z hľadiska absolútneho a podľa cyklickosti to, čo je nekonečne ďaleko, je aj vracajúce sa, blížiac sa. "Čo je nekonečné, o tom možno povedať, že je navracajúce sa." ([9], 25. kap.) Ak teda symbol Urobora chápeme ako nekonečný kruh - cyklus, môžeme sa vzdialiť, súčasne sa však aj navraciame do pôvodného stavu, do východiskového bodu /§Cc6, kde "c6" vyjadruje motív Urobora ako cyklickosť/.

Tao je neopísateľné a napriek tomu, že je všade okolo nás, ale aj v nás samých, je pre naše zmysly nepostihnuteľné a večne unikajúce. Poznáme Cestu Tao jedine cez stopy, ktoré vo svete zanecháva ako odlesk seba, a tými stopami sú existencie. Veci emanovali z energie Cesty Tao ako z nevyčerpatelného zdroja všetkej mnohotvárnosti. Zároveň "... ani tá jej najrozsiahlejšosť nepresiahne Jedno" ([9], 14. kap.). Tao ako Jedno teda zahŕňa v sebe mnohosť a rozmanitosť sveta, pričom všetky protiklady sú v ňom zrušené, inými slovami zjednotené; v dialektike bytia totiž protiklady vždy existujú a nemôžu byť absolútne zrušené. "Ani tá jej najvyššiejšosť nepresiahne najosnivejší jas, ani tá jej najhlbokejšosť nepresiahne najtemnejšiu temnotu. Je to spleťnosť, spleťnosť, ktorá sa nedá pomenovať!" ([9], 14. kap.) Zjednotením protikladov v energii Cesty Tao bude všetko premiešané v akomsi stave spleťnosti, chaotickosti, kde nebudú žiadne ostré hranice či kontrasty medzi protikladmi (napríklad medzi jasnosťou a temnotou).

Túto spleťitosť môžeme v istom zmysle chápať aj ako nepretržitost', a teda možnosť cyklického prúdenia medzi časopriestorovým Nebytím-Bytím. Treba ju chápať bipolárne a podvojne (binárne), lebo dialektické protiklady nie sú "pevné mantinely", ale iba fiktívne predpoklady hraníc nábojovej polarizácie! Ako sme už spomenuli, empirické Bytie je organicky v Nebyťi a Nebytie v Byťi.

Cyklickosť znamená večný kolobeh energie Univerza v rámci Tao ako Totality, totiž z Nebytia do Bytia a odtiaľ naspäť do Nebytia. Všetko, čo nie je v časopriestorovej Existencii, naplňa svoje určenie tým, že do nej vstúpi, a to, čo už má Existenciu, plní svoje poslanie tým, že sa vráti do Nonexistencie. Uskutočňovanie "desaťtisícok vecí" sa deje neustále a tie sa neustále vracajú k svojim koreňom, k prvopočiatku čistej energie Tao, ktorá je stavom "utíšenia" a "plnosťou pokoja". Základná Energia Te Cesty Tao je vrcholné dynamické "prázdno" a plnosť pokoja a návrat do tohto prvopočiatčného stavu IN ILLO TEMPORE nazýva Lao-c' "znovuobnovovaním určenia" ([9], 16. kap.).

Taoistickí filozofi a mystici hľadali v stredoveku dlhovekosť a nesmrteľnosť, preto sa snažili obnoviť v sebe práve prvopočiatčový "rajský" stav dokonalosti, z ktorého sa všetko rodí a ktorý je ako jediný v kolobehu diania sveta konštantný. Z určitého hľadiska by sa dalo povedať, že taoista sa usiluje dosiahnuť androgýnný stav, ktorý je archaickým ideálom dokonalosti ([2], 36). Tento androgýn v IN ILLO TEMPORE je obrazom celého sveta v stave jeho organickej "chaotickosti", ktorý túto večne prítomnú rozmanitosť podobne ako Tao koncentruje v Jednote. "V aktívnom pochopení svojej mužskosti a pridržaní sa ženskosti vytvára sa riečište Podnebesia a vo vytvárajúcom sa riečisku Podnebesia sa trvale a neporušiteľne tvorivá energia Te znovu a znovu prina-vracia do stavov novorodenectva." ([9], 28. kap.) Výraz "riečište" tu vyjadruje obrazne dialektiku jin-jang. Zlúčenie oboch pohlaví v jednej bytosti znamená aj zlúčenie dvoch základných princípov jin-jang. Toto spojenie taoistovi uľahčí návrat do detského veku, na počiatok existencie jedinca a z hľadiska analógie medzi makrokozmom a mikrokoz-mom aj na počiatok vzniku časopriestorového bytia, kde je plnosť života, spontaneita, blaženosť a oná Nesmrteľnosť a večnosť. Výraz "stav novorodenectva" vyjadruje práve tento ideál prirodzenosti, neporušenú večnú existenciu a "riečište Podnebesia" bude symbolizovať Cestu Tao ako tú hĺbinu, priepasť, kde sa zhromažďujú vody, a preto aj jeho plodivosť a plnosť energiou. Túto energiu Lao-c' identifikuje ako Te; k tomuto termínu sa ešte vrátim. Návrat taoistického Mudrca ku "koreňom" znamená aj pochope-nie toho, že v ňom pôsobia všetky protikladné princípy, ako napríklad mužskosť-ženskosť, svetlo-tma, úctyhodnosť-hanba, a teda v konečnom dôsledku jin-jang ([9], 28. kap.). Mudrc sa tu stotožňuje aj s Tao ako s Jednotou plnou protikladov. Lao-c' napríklad v 15. kapitole hovorí, že Mudrc, ktorý zachováva Cestu Tao, je prázdny, ale aj plný, lebo "nepretečie cez okraj" ([9], 15. kap.), a podobne charakterizuje autor Tao aj v 4. kapitole.

Mudrc, ktorý sa vráti k prazákladu, teda dovršuje úplnosť ([9], 22. kap.). V tomto prazáklade, kde je totožnosť všetkého so všetkým, Človek znovuobjavuje svoje určenie. Ponorením sa do prvotného prazákladu sa Človek stotožní s onou prvotnou absolútnou energiou a stráca svoju konkrétnosť, individualitu a parciálnosť. V tomto ponorení nemôže byť nič obmedzené ani určité, lebo všetko je vo svojej plnosti, t.j. bez aktuálneho, tzv. podmieneného, relatívneho určenia. Vďaka tejto naakumulovanej energii môže

Človek dosiahnuť stav Nesmrteľnosti, dokonalosti. "Z foriem správania vyplýva verejnoprospešnosť, z verejnoprospešnosti schopnosť vládnutia, zo schopnosti vládnutia súčinnosť s Nebesami, zo súčinnosti s Nebesami súčinnosť s Cestou Tao a zo súčinnosti s Cestou Tao následná Nesmrteľnosť. A potom už ani strata tela nebude nijakou pohromou!" ([9], 16. kap.) Podľa Lao-c'-a smrť je tiež len návrat k prazákľadu čistej Energie, lebo stratou konkrétnej existencie, pomenovateľnosti, vchádzame do nerozlíšiteľnej existencie (energie), teda do časopriestorového Nebytia.

Táto cesta Mudrca k prapôvodnému stavu je v traktáte *Tao Te t'ing* umožnená filozofickou sebareflexiou, a nie prostredníctvom rôznych rituálov. Môžeme teda hovoriť o vyjadrení archaického kolektívneho rituálu v diskurzívnej podobe a o pochopení "najvyššej pravdy" života, aj keď v rámci taoistického náboženstva sa otvára priestor aj pre individuálnu mystickú skúsenosť či extázu, pomocou ktorej adept formou meditačných stavov uskutoční tento návrat a dosiahne vytúžený cieľ. Samozrejme, podstata cesty taoistického mudrca, onen archetypálny obraz návratu a kolobehu - načerpanie nových síl a energie, čo znamená znovuzrodenie, ale aj dosiahnutie Nesmrteľnosti, keďže v stave IN ILLO TEMPORE neexistuje čas ani priestor - je totožná s "cestou" kolektívnych i pustovnícko-individuálnych rituálov archaických ľudí a líšia sa len formou a spôsobom uskutočnenia.

Archetypálny obraz cyklickosti a neustálej prítomnosti Tao v taoistickej koncepcii je obrazovo-ideografickým variantom archetypu *cyklickosti a večnej prítomnosti ontotvorného chaosu* v archaickej ontológii. "Chaos" totiž v rôznych mýtoch sveta nemá ani konkrétny začiatok, ani koniec, a to aj napriek tomu, že svet - celok usporiadaný pomocou bohov alebo hrdinov - vzniká z neho. Archetypálny obraz cyklickosti a prechodu z časopriestorového Nebytia do Bytia a naspäť do Nebytia sa nachádza vo väčšine mýtických, archaických kozmogónií, podľa ktorých svet zrodený z "chaosu" sa rúti naspäť do "chaosu" a potom sa z neho znovu zrodí (napríklad germánske, indické mýty). Ide vlastne o využitie archetypu *nekonečných svetových cyklov* /§Ee1/.

Koncepcia neustálej prítomnosti "chaosu" aj počas jestvovania sveta ("chaos" vlastne nie je nikdy reálne prekonaný) podobne ako Cesta Tao existujúca večne a vytvárajúca bipolárny systém časopriestorového Nebytia a Bytia má v archaickej ontológii dve formy. Po prvé, počas jestvovania usporiadaného sveta je tu neustála hrozba návratu do chaotického stavu. Tomu čelia bohovia a hrdinovia, ktorí bojujú proti silám chaosu. Tieto sily symbolizujú rôzne chthonické obludy a zvieratá (drak, had, vlky atď.), umiestnené vždy na okraji sveta mimo "posvätného priestoru" - "Stredu". Toto umiestnenie na okraji obývaného sveta vyjadruje práve onú skrytosť a potencionalnosť "chaosu". V taoistickej koncepcii poistkou proti "chaosu" je princíp "Stredu" a povinnosť balansovania za účelom čo najdlhšieho udržania princípu "Stredu".

V druhom prípade je "chaos" aj súčasťou sveta, v ktorom "vládne" v podobe protikladov, a tento svet môžeme chápať aj ako jednotu protikladov vyjadrenú napríklad symbolom kozmického stromu, priepasti atď. /C.O.aa/. Pre taoistov je podobným symbolom čínsky znak "wang", ktorý označuje "Vládca". Znak pre "Vládca" vlastne vytvára jednotu protikladných princípov Nebo-Zem, ktoré sú spojené uprostred znaku "wang" znakom "Človeka". Čínsky znak "wang" je vlastne ontotvorná súexistencia tvorivej Jednoty. Spomenuté motívy nájdeme však v čínskej mytologickej tradícii. Napríklad

dokonalé hlavné mesto sa nachádza v strede sveta, tam, kde rastie nádherný strom nazývaný Vzpriamený kmeň (Čchien-mu), ktorý spája Zem s Nebom ([2], 24).

Už som spomínal súvislosť medzi Tao a Nebytím, z ktorej prechádzajú veci do Bytia. Toto Nebytie nie je "nič" v bežnom chápaní, ale má špecifickú charakteristiku. Lao-c' o Ceste Tao totiž hovorí v zmysle bipolarity Nebytia-Bytia. Hoci je Tao prázdnom (SU), je to plné prázdno čirej energie Te, a teda je zároveň aj zdrojom a prapôvodom všetkého existujúceho v Nej. Je teoreticky maximálnou prázdnotou, ale realisticky a súčasne aj maximálnou plnosťou, lebo je absolútne naplnené a nevyčerpatel'né svojou energiou. Nedá sa z neho nič ubrať ani k nemu nič pridať. Preto sa o ňom hovorí, že je absolútnou rovnováhou medzi protikladmi. "...najväčšie naplnenie akoby bolo rozliatím" ([9], 45. kap.). Lao-c' tu chce povedať, že maximálna plnosť je prázdnota, lebo je už nenaplniteľná. Pravý zmysel "prázdna" v taoizme nám viac priblíži 5. kapitola, kde sa hovorí o priestore medzi Nebom a Zemou ako o rozdúchanom dýchadle, ktoré je prázdne a nevzdorujúce. Nemôže sa ani zrútiť, ani protirečiť, keďže je "...plné tej najväčšej sily a vydávajúce zo seba stále viac a viac" ([9], 5. kap.). Toto prirovnanie Tao k rozdúchavajúcemu dýchadlu umožňuje autorovi vyjadriť tak prázdnotu, ako aj plnosť energie v Tao. Nebo a Zem vyjadrujú jeden z najzákladnejších protikladov v čínskom myslení, lebo okrem opozícií "hore-dole" symbolizuje aj totalitu dvojíc protikladov v celom časopriestore sveta ("jasné-tmavé", "priehľadné-husté" atď.).

Medzi Nebom a Zemou je napätie - plnosť energie - ktorá prúdi medzi protikladnými pólmi, a Lao-c' to nazýva Te. Táto energia Te je obsahom a prejavom Tao a jej variant v archaickej ontológii by sme mohli vidieť v obraze Chaosu, ktorý je medzi Nebom a Zemou v rámci Jednoty Kozmického Vajca. Túto aktívnu energiu, nábojové napätie medzi jin-jang, archaická čínska ontológia vyjadruje formou obrazu praobra Pchan-kua, ktorý tieto protiklady oddelí od seba, ale naďalej zostáva medzi nimi a v nich ako AXIS MUNDI. Ďalej, ako vieme, Pchan-ku je aj motívom archetypu *chaosu*, z čoho vyplýva, že obsahuje v sebe aj to napätie a absolútnu energiu Te. Ako vidíme, taoistické filozofické myslenie už rozlišuje dve základné ontologické podstaty - Tao a Te, aj keď principiálne Te je aktívnym obsahom Tao, ktorého je naopak Tao aktívnou formou.

Čo je nekonečné, neobmedzené a bez hraníc, to sa nedá ani naplniť, keďže je "sťa nekonečná hĺbina; ktorá akoby bola prarodičkou desaťtisícov vecí všetvorstva!" ([9], 4. kap.) Cesta Tao ako "nekonečná hĺbina" môže mať význam aktívnej prázdnoty, "ničoty", "nebytia, a to by súviselo aj s archaickým ontologickým archetypom *chaosu*, lebo mýtické myslenie prvotný "chaos" - zdroj a pôvod sveta - vyjadruje v podobných formách, napríklad "nekonečná priepasť, magická priepasť, zejúca priepasť" (Ginnungagap, Tartar, Apsu atď.). Bipolárny (podvojný) charakter energie Tao z hľadiska plnosti a prázdnoty nachádzame aj v archaických kozmogóniách, kde na jednej strane "chaos" je zobrazený ako prázdnota, ale na druhej strane je tu aj "dynamická plnosť", keďže z toho prvopočiatocného stavu vzniká svet.

Na základe zmienených okolností môžeme hovoriť o analógii medzi Tao - Prázdnotou - Nekonečnou hĺbinou - Priepasťou - Plnosťou - Pohybom (Dynamikou) - Chaosom, lebo tieto pojmy a obrazy využíva aj čínska mytológia. Napríklad "vajce" v čínskej mytológii je motívom prvého usporiadania *chaosu*, podobne ako priepasť, ale

vyjadruje aj nekonečnosť smerom dovnútra a jednotu protikladov. Vajce je súčasne v mytológii aj symbolom tvorivej plodnosti a aj túto symboliku plodnosti Lao-c' využíva na charakteristiku Tao. "Prvopočiatok všetkých počiatkov, východia brána tajuplnej plodivosti!" ([9], 1. kap.) Túto plodivosť Tao Lao-c' vyjadruje symbolikou "Matky" vo viacerých kapitolách *Tao Te t'ingu*: "Už na počiatku Neba a Zeme, keď ešte nebolo nič pomenovateľné, bola Matkou Roditeľkou desaťtisícov možných pomenovateľností." ([9], 1. kap.) "Sť'a nekonečná hĺbina, ktorá akoby bola prarodičkou desaťtisícov vecí všetvorstva." ([9], 4. kap.) Tao ako "matku sveta" symbolizuje aj "duch údolia či hĺbiny", ktoré Lao-c' nazve v 6. kapitole "prvopočiatočným lonom". Obraz hĺbiny navodzuje predstavu prázdnoty, ale aj nahromadenia vody, čo je symbolom plodnosti. Duch tejto hĺbiny alebo duchovná podstata Cesty Tao ako prázdnoty, priepasti, chaosu je večný a vyjadruje aj energiu Te. Podobne ako v 1. kapitole aj v 6. kapitole autor hovorí o "východiskovej bráne" tohto prvopočiatočného lona, t.j. o Ceste Tao energie Te, a toto lono je "koreňom pradiava Neba a Zeme!" ([9], 6. kap.). Takto sme sa znovu dostali k archaickému obrazu chaosu v podobe temného vajca, ktoré je tiež koreňom Neba a Zeme, a k priepasti, ktorá je analógiou Matky Roditeľky.

Lao-c' dáva do istého protikladu pojmy "Duch" (ŠEN) a "Hĺbina" (KU), lebo "duch" je uvedený ako aktívny princíp a "hĺbina" ako princíp pasívny. "Duchovno dosahuje jednotu v nadprirodzenosti, hĺbina v naplniteľnosti." ([9], 39. kap.) O tom, že tieto podstaty vytvárajú určitú polaritu, svedčí aj ďalší protiklad v tej istej kapitole, protiklad Neba a Zeme ([9], 39. kap.). Presvedčivejší je však vzťah medzi "duchom" a "Energiou Te" a medzi "hĺbinou" a "Tao", pričom "duch", ktorý naplňa hĺbinu, je len obrazné vyjadrenie toho, že Te je vnútornou energiou Tao. Te v preklade znamená energiu, aktívnu silu, život, cnosť a mravnú silu a je znakom substancie aké základu. Preto je neoddeliteľná od Cesty Tao, o čom hovorí aj nasledujúca pasáž: "Číra energia Te je v skutočnosti len postup Cesty Tao." ([9], 21. kap.) Tao sa totiž realizuje a zviditeľňuje práve cez Te, ktorá je absolútnou cirkuláciou a prúdením energie v jadre, kde je všetko zmiešané a chaotické. "Ó, aká nevypočítateľná spontánnosť a šialená dravosť, akoby táto spontánnosť a dravosť bola v jadre jej základnou podobou! Ó, aká premiešanosť, akoby v jej jadre boli ukryté všetky veci! Ó, aká nerozoznateľnosť, akoby to bola kvintesencia všetkých vecí..." ([9], 21. kap.) Pri prechode z Nebytia do Bytia objektivizuje, rozvíja a dovŕšuje "všetky existencie" plnosť energie Te, ktorá je tvorivou energiou Tao ([9], 25. kap.). Všetko, čo je nedokonalé, dosiahne dokonalosť, čo je neúplné, bude úplné, krivé sa mení na rovné a prázdne na plné, čoho je veľa, toho bude málo... všetko dosahuje svoj dialektický opak a tak sa protiklady dialekticky završujú a menia. Tento proces návratu z Existencie do Non-existencie je dosiahnutím úplnosti, preto je aj návratom k prazákladu, keďže veci a protiklady menia a strácajú vlastné vymedzenie.

O tom, že Lao-c' nadväzuje - vedome či nevedome - na kozmogonický mýtus o prvotnom celku/chaose v podobe vajca, sa môžeme presvedčiť aj v 42. kapitole. "Cesta Tao tvorí Jednotu, Jednota Tvorí Dvojakosť, Dvojakosť plodí Trojitosť, Trojitosť plodí desaťtisíce vecí všetvorstva a desaťtisíce vecí všetvorstva odnáša prúd "jin" a prináša prúd "jang" a tým všetkým prúdiaca energia čchi neustále vytvára rovnováhu toho." ([9], 42. kap.)

Všimnime si predovšetkým výrazy "tvorí" a "plodí", ktoré napriek podobnosti majú iné významy. Pritom pri oboch výrazoch sa používa ten istý znak, z čoho vyplýva, že oba významy - tvorí a plodí - sú obsiahnuté v tom istom znaku. Prvý vyjadruje stav a atribút niečoho (Tao tvorí jednotu), teda Tao je Jednotou. Druhý sa týka procesu, presnejšie - zrodenia niečoho. Lao-c' teda chápe Tao ako Jednotu, ale zároveň aj ako aktívnu a procesuálnu bipolaritu protikladov, čo vyjadruje pojem "dvojakosť". Keďže sa tu hovorí o prvotnom stave, môžeme túto bipolaritu identifikovať ako jin-jang, ako Nebo-Zem atď. Spolupôsobením týchto protikladov vzniká "Trojitosť", čo Lao-c' chápe ako energiu Čchi, ktorá je časopriestorovou formou energie Te a ktorej pôsobením potom vznikajú konkrétne veci - "desaťtisíce vecí všetvorstva". Koniec koncov už aj podľa použitia toho istého znaku môžeme tieto významy (tvorí, plodí) chápať bipolárne, lebo význam "tvorí" znamená "štruktúru" a význam "plodí" bude znamenať jej obsah - "proces", ktorý vyjadrujú dva póly toho istého zároveň. Keďže vznik sveta v archaickej ontológii sa deje v nelineárnom časopriestore - v IN ILLO TEMPORE, aj tu sa dejú veci v istej "návratnej" následnosti a zároveň znamenajú aj štruktúru, aj proces kozmu.

Samozrejme, existujú rôzne výklady a interpretácie tejto pasáže, medzi ktorými by som ešte spomenul interpretáciu, ktorá významovo nerozlišuje medzi "tvorí" a "plodí", lebo vo všetkých štyroch prípadoch ide zároveň aj o proces tvorenia. Najväčšou nezrovnalosťou v tomto prípade je v porovnaní s archaickou ontológiou to, že energia Te Cesty Tao ako nepostihnuteľný princíp vyvolá trvanie prvotnej jednoty. Pritom predsa len existuje od večnosti "prvotný chaos" - čistá energia Te, z ktorej sa ako druhotné uhnetilo v nekonečnom prúde čírej energie vajce. V každom prípade Lao-c' dal mýtu o stvorení novú metafyzickú dimenziu, ktorú vidíme najmä v identifikovaní rôznych etáp premien Tao. Musíme však poznamenať, že tieto etapy by sa dali identifikovať už v spomenutom mýte. Tao ako časopriestorová Jednota by sme mohli vidieť v "kozmickej vajci", kde pôsobili a boli premiešané všetky protiklady, ktoré vytvárajú v rámci vajca Nebo a Zem. Tieto bipolárne protiklady (jin-jang) majú svoju odozvu v pojme "dvojakosť". Spolupôsobením protikladov a napätia medzi nimi vzniká "trojakosť", v archaickej ontológii "praobor-androgyn" Pchan-ku, ktorého by sme z istého hľadiska mohli chápať aj ako ďalšiu etapu premeny absolútnej energie Te. Pchan-kua čínske archaické vedomie nestotožňuje s Te, ale skôr s jej podkategóriou Čchi. Vychádzam totiž z toho, že Pchan-ku aktívne pôsobí pri rozdelení Neba a Zeme a ďalej z jeho tela vzniká svet a všetky veci. Lao-c' však tento archaický ontologický motív stvorenia využíva podvedome práve na základe archetypov, pretože mýtus o Pchan-kuovi sa v čase jeho života už v oblastiach historickej Číny netradoval a majoritná národnosť Chan, ku ktorej Lao-c' ako archivár na čouskom cisárskom dvore kultúrne a spoločensky patrila, ho už vôbec nepoznala. Tradovali ho len najstaršie kmene mongoloidnej rasy, a to kmene Miao a Čuang, ktoré v tom čase boli už ďalšími etnickými vlnami zatlačené hlboko na juh Číny a Chanovia ich už kultúrne nepovažovali za civilizovaných Číňanov, ale skôr za divochov a barbarov. Moderní čínski etnológovia mýtus o Pcha-kuovi zaznamenali len u ich dnešných potomkov ako ich pravekú mytologickú tradíciu a nikde inde ho v Číne nepoznajú. Je teda nesporné, že autor vo svojej filozofickej koncepcii využíva archetypy archaických motívov tejto svetovej civilizačnej oblasti rovnako vážne ako svoje metafyzické poňatie sveta.

- [1] CHUNG-YING CHENG: Chinese Metaphysics as Non-metaphysics. In: The Chinese mind. Connecticut 1968.
- [2] ELIADE, M.: Dějiny náboženského myšlení II. Praha, Oikoymenh 1996.
- [3] ELIADE, M.: Mefisto a androgyn. Praha, Oikoymenh 1997.
- [4] ELIADE, M.: Mýtus o věčném návratu. Praha, Oikoymenh 1993.
- [5] GIRARDOT, N. J.: Myth and meaning in early taoism. University of California Press 1983.
- [6] JUNG, C. G.: Archetypy a kolektívne nevedomie I-II. Košice, Knižná dielňa Timotej 1998.
- [7] KAMENSKIJ - STEBLIN, M. I.: Mýtus a jeho svět (Píseň o Vaftrúdním). Praha, Panorama 1984.
- [8] KOMOROVSKÝ, J. a kolektiv: Religionistika a náboženská výchova. Bratislava, F.R.aG. 1997.
- [9] LAO-C': Tao Te t'ing. Bratislava, Nestor 1996.
- [10] LAO-C': Tao Te t'ing. Praha, Dharma Gaia 1997.
- [11] MELETINSKIJ, J. M.: Poetika mýtu. Bratislava, Pravda 1989.
- [12] Mýty starej Číny: Příběhy dračích císařů. Bratislava, Orbis Pictus Istropolitana 1993.
- [13] Poems of the elder Edda: Vaftrúdnismál. University of Pennsylvania Press 1990.
- [14] PRUŠEK, M.: Dějiny Číny I. Praha 1963.
- [15] SNORRI STURLUSON: Gylfagynning. Okouzlení krále Gylfa. Prekl. Emil Walter. Hranice na Moravě 1937.
- [16] VOLUSPÁ: Vedmina pieseň. Bratislava, Chronos 1994.

Mgr. Tomáš Szmrecsányi
Katedra etnológie, odd. religionistiky FiF UK
Gondova 2
818 01 Bratislava
SR